

NEMZETKÖZI VÉDELMI IRÁNYMUTATÁS

Vallási alapú kérelmek a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi egyezmény 1A(2) cikkével és/vagy az 1967. évi jegyzőkönyvvel összefüggésben

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Menekültügyi Főbiztosa (UNHCR) a jelen Iránymutatást a *Főbiztos Hivatalának 1950. évi Alapszabálya*, valamint a *menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi egyezmény 35. cikke és/vagy az 1967. évi jegyzőkönyv II. cikke* által meghatározott mandátuma alapján bocsátja ki. Az Iránymutatás kiegészíti az UNHCR által kiadott *Kézikönyvet a menekült státusz meghatározásának követelményeiről és elbírálásáról a menekültek helyzetéről szóló 1951. évi egyezmény és az 1967. évi jegyzőkönyv alapján* (1979. Genf, átdolgozott kiadás: 1992. január). Jelen dokumentum jelentős mértékben támaszkodik - egyebek mellett - a 2002. októberében Baltimore-ban (Maryland, Amerikai Egyesült Államok), a Főbiztosság és az Egyházak Világszolgálata (*World Church Service*) által megrendezett kerekasztal-megbeszélésre, valamint az egyes államok által követett gyakorlat és a nemzetközi jog analízisére.

Az Iránymutatás célja, hogy jogértelmezési tanácsokat adjon a kormányoknak, gyakorló jogászoknak, döntéshozóknak és bíráknak, valamint a terepen menekült státusz meghatározást végző UNHCR-munkatársaknak.

Vallási alapú kérelmek a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi egyezmény 1A(2) cikkével és/vagy az 1967. évi jegyzőkönyvvel összefüggésben

I. BEVEZETŐ

1. A vallási alapú kérelmek általában igen komplex természetűek. A menekült státusz meghatározására specializálódott döntéshozók - a tapasztalatok fényében - nem konzisztensen közelítik meg, értelmezik az 1951. évi Genfi Egyezmény menekült definíciójában foglalt "vallás", valamint "üldözés" fogalmát. A vallási üldözésre alapított kérelmek átfedésben lehetnek a menekült definícióban szereplő egy vagy több más üldözési okkal, továbbá előfordulhatnak a származási ország elhagyását követően bekövetkező, menekültként elismeréshez vezető események (*sur place* esetek). Jelen Iránymutatás célja nem az, hogy valamiféle végső meghatározást adjon a „vallás” fogalmának, hanem az, hogy a döntéshozók segítségére legyen bizonyos, irányadó paraméterek szolgáltatásával.

2. A gondolat, lelkiismereti és vallásszabadság a nemzetközi emberi jog egyik legfontosabb pillére, alapvető szabadságjog. A vallási alapú kérelmek megvizsgálása során alkalmazzuk – egyebek mellett - az 1948. évi Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 18. cikkét, valamint az 1966. évi Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának (a továbbiakban: Egyezségokmány) 18. és 27. cikkeit. További releváns dokumentumok e téren: az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának általános észrevételei (*General Comments*),¹

¹ Különösen az Emberi Jogi Bizottság 22. sz. általános észrevétele, melyet 1993. július 20-án fogadtak el, UN doc. CCPR/C/21/Rev.1/ADD.4, 1993. szeptember 27.

a vallási intolerancia és diszkrimináció minden formájának felszámolásáról szóló 1981. évi nyilatkozat, a nyelvi, vallási, nemzeti vagy etnikai kisebbségek jogairól szóló 1992. évi nyilatkozat és a vallási türelmetlenség, intolerancia kérdésében kijelölt különleges jelentéstartó (*Special Rapporteur*) jelentései.² Ezek a nemzetközi emberi jogi standardok útmutatásul szolgálnak a tekintetben, hogy mit takar a „vallás” fogalma a nemzetközi menekültjog összefüggésében, és ennek tükrében vizsgálándók az egyes államok által fogantatosított intézkedések bizonyos gyakorlatok tiltására vagy szigorítására.

II. ÉRDEMI ELEMZÉS

A. A „vallás” fogalmának meghatározása

3. Az 1951. évi Genfi Egyezmény 1A(2) cikkében foglalt menekült definíció a következő:

Az Egyezmény alkalmazásában a „menekült” fogalma alkalmazandó minden olyan személyre, aki:.....

(2) ...faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai nézetei miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkező és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva ilyen események következtében nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem kíván oda visszatérni.

4. Az 1951. évi Genfi Egyezmény előkészítő munkálatainak dokumentumai (*travaux préparatoires*) arról tanúskodnak, hogy a vallási alapú üldözés a menekült definíció integráns és elfogadott részét képezte mindvégig a szövegezés folyamán. Nem merült fel azonban a fogalom meghatározásának szándéka.³ Nincs a „vallás” fogalmának egyetemesen elfogadott meghatározása, azonban a 2. pontban említett dokumentumok határozottan befolyásolják, meghatározzák a „vallás” fogalmának értelmezését nemzetközi menekültjogi kontextusban is. Az 1951. évi Egyezményben alkalmazott „vallás” fogalom felöleli a lelkiismereti és véleménynyilvánítás szabadságát.⁴ Amint azt az Emberi Jog Bizottság megjegyzi: „a vallás” fogalma „nem szorítkozik ... a tradicionális vallásokra, sem az intézményes sajátosságokkal bíró vallásokra és hitekre, sem a tradicionális vallásokhoz hasonló, azokkal analóg gyakorlatokra.”⁵ Nagy mértékben lefedi azokat az eseteket is, amikor valaki nem teljesíti, vagy visszautasítja vallási előírások teljesítését, továbbá amikor valaki semmiféle vallás nézetet nem vall magáénak. Ugyanakkor e szabadságjog nem határtalanul széles, a nemzetközi emberi jog számos legitim korlátozást határoz meg a vallásszabadság gyakorlása tekintetében, amint arra részletesen kitérünk a 15-16. pontokban.

5. A vallási alapú kérelmek az alább felsorolt elemek közül egyre vagy akár többre is kiterjedhetnek:

- a) a vallás mint hit (beleértve a hitetlenséget is),
- b) a vallás mint önazonosság,
- c) a vallás mint életmód.

6. A „hit” fogalma ebben az összefüggésben felöleli a teista, nem-teista és ateista hitet. A hit az isteni vagy végső realitással, illetve az emberiség spirituális végzetével ill. meghatározottságával kapcsolatos meggyőződések és értékek formájában ölt testet. A kérelmezőt ebben az értelemben tekinthetik eretneknek, hitehagyónak, szakadárnak, pogánynak vagy babonásnak akár az ugyanazon vallásos hagyomány/tradíció követői is és üldözhetik ezen okból kifolyólag.

7. Az „önazonosság” fogalma kevésbé kapcsolódik a teológiai értelemben vett hit(ek)hez, inkább arra utal, hogy az érintett olyan közösség tagja, amelyet a közös hit, rituálék, tradíciók, etnikum,

² Az utóbbi: <http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/FramePage/intolerance+En?OpenDocument>. Releváns regionális dokumentumok többek között az 1950. évi Emberi Jogok Európai Egyezményének 9. cikke, az 1969. évi Emberi Jogok Amerikai Egyezményének 12. cikke, valamint az 1981. évi Emberi Jogok és Népek Jogai Afrikai Kartájának 8. cikke

³ Az államok a szövegezés folyamán a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (*International Refugee Organisation – IRO*) 1946. évi Alapszabályának szövegéből merítettek, többek között azt, hogy legitim ok lehet a hazatérés elutasítására a „faji, vallási, nemzeti okok vagy a politikai nézetek miatti” üldözéstől való félelem (az ötödik ok: a meghatározott társadalmi csoporthoz tartozás csak a folyamat későbbi szakaszában került be a definíció szövegébe).

⁴ Vö. UNHCR Kézikönyv a menekült státusz meghatározásának követelményeiről és az elbírálásról, Genf, 1979., átdolgozott kiadás: 1992 (a továbbiakban: a Kézikönyv), 71. pont

⁵ ENSZ Emberi Jog Bizottság, 22. sz. általános észrevételek 2. pont

állampolgárság/nemzetiség vagy származás/ősök kapcsolnak össze. A kérelmező azonosulhat ezzel a közösséggel, érezheti az összetartozás érzését, esetleg mások őt egy adott csoporthoz vagy közösséghez tartozása alapján azonosíthatják. Gyakran az üldözött olyan vallási csoportokat vesz célba, amelyek tagjai az övétől eltérő vallási nézeteket vallanak, mert az ilyen vallásos identitást saját identitására vagy legitimitására nézve veszélyesnek, fenyegetőnek érzi.

8. Némelyek számára a vallás az "életmód" lényeges aspektusa és fontos a tekintetben, hogy hogyan viszonyulnak – részben vagy egészben - a világhoz. A vallás olyan külsődleges megnyilvánulási formákat ölthet, mint például megkülönböztető öltözék viselése, speciális vallási gyakorlatok követése, beleértve vallási ünnepek tartását, speciális étkezési szokások, előírások betartását. A vallástól távol állók számára az efféle szokások, gyakorlatok triviálisnak, lényegtelennek tűnhetnek, míg a vallás követői számára ezek a vallás lényegi elemeinek számíthatnak.

9. Nem minden esetben releváns a hit, önazonosság és/vagy életmód valódiságának, komolyságának megállapítása.⁶ Például nem szükséges, hogy egy adott személy vagy csoport kinyilvánítsa, hogy egy bizonyos vallás, vagy egy meghatározott vallásos hit követője, vagy valamely vallásos gyakorlatot folytat, ha az üldözött az illető személynek vagy csoportnak *tulajdonítja*, hogy az adott hit, vallás vagy vallási gyakorlat követője vagy folytatója. Amint azt a 31. pontban részletesen is kifejtjük, a kérelmezőtől adott esetben az sem várható el, hogy értse, ismerje az adott vallást, amennyiben az üldözés (vagy annak veszélye) azon alapul, hogy mások tulajdonítják neki az adott csoporthoz tartozást. Egy adott személyt vagy csoportot akkor is fenyegethet vallási alapú üldözés, ha ő(k) kitartóan tagadják, hogy hitük, nézeteik, önazonosságuk vagy életmódjuk „vallásként” lenne azonosítható.

10. Hasonlóképpen, egy meghatározott vallásos közösségbe való születés, vagy a faj és az etnikum ill. a vallás közötti szoros kapcsolat/korreláció szükségtelenné teheti annak ellenőrzését, hogy vajon az illető valóban követ-e/gyakorol-e egy meghatározott hitet vagy jóhiszeműen hivatkozik-e egy adott közösséghez tartozás tényére, amennyiben az adott vallás követését csak neki tulajdonítják.

B. Üldözéstől való megalapozott félelem

a) Általánosan

11. A vallásszabadság magában foglalja a vallás/hit egyénileg vagy másokkal történő kinyilvánításának szabadságát nyilvánosan vagy zárt körben, istentisztelet, bálványimádás, vallási szertartás, egyéb gyakorlat vagy tanítás keretében.⁷ Azok a körülmények, melyek esetén e szabadságjog gyakorlása korlátozható, az Egyezségokmány 18. cikk (3) bekezdésében vannak meghatározva, amint azt a 15-16. pontokban kifejtjük.

12. A vallási alapú üldözés ennek megfelelően különböző formákat ölthet az adott eset egyedi körülményeitől függően, beleértve az adott egyénre gyakorolt hatását is: például annak megtiltása, hogy egy adott vallási közösség tagja legyen valaki, vagy hogy istentiszteletet tartsanak közösségben másokkal együtt nyilvánosan vagy szűkkörben, vallási tartalmú utasítások, vagy súlyosan diszkriminatív intézkedések érvényesítése azokkal szemben, akik vallásukat gyakorolják, vagy akiket egy adott vallási közösséghez tartozónak vélnek, vagy a hitehagyókkal, vallásukat megváltoztatókkal szemben.⁸ Ugyanígy, azokban a közösségekben, ahol egy adott vallás dominál, vagy ahol igen szoros a kapcsolat az állam és a vallási intézmények között, diszkrimináció sújthatja azokat, akik nem alkalmazkodnak a domináns vallás előírásaihoz, vagy nem követik annak vallásos gyakorlatát, ez bizonyos körülmények között üldözésnek is minősülhet.⁹ Az üldözés lehet vallások közti (irányulhat a hívők ellen vagy más hitű közösségek ellen), adott valláson belüli (azonos valláson belül különböző szekták között, vagy azonos szektán belül egyes tagok között), vagy a kettő kombinációja.¹⁰ A kérelmező tartozhat vallási kisebbséghez vagy többséghez. Vallási alapú kérelmet vegyes házasságban élők (eltérő vallású házaspárok) is nyújthatnak be.

⁶ A szavahihetőség kérdéskörében további részletes elemzés található a 28-33. pontokban

⁷ Vö. Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 18. cikk, valamint az Egyezségokmány 18. cikk (1) bek.

⁸ UNHCR Kézikönyv – vö. 4. lábjegyzet – 72. pont

⁹ Az Egyezségokmány 27. cikke értelmében: „Olyan államokban, ahol nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen saját kultúrájuk legyen, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják.”

¹⁰ Az ENSZ által a vallási türelmetlenség tárgyában kinevezett különleges jelentéstevő közbenső jelentése „A vallási vagy hitbeli intolerancia és diszkrimináció minden formájának kiküszöböléséről szóló nyilatkozat végrehajtásáról”, UN doc.A/53/279, 1998. augusztus 24., 129. oldal

13. Ugyanazokat a standardokat alkalmazva, mint a többi menekülési ok esetén, a vallásos hit, vallásos önazonosság és/vagy életmód az emberi önazonosság szempontjából olyannyira alapvető fontosságú, hogy nem várható el ezek elrejtése, megváltoztatása vagy az ezekről való lemondás annak érdekében, hogy a fenyegető üldözés elkerülhető legyen.¹¹ A gyakorlatban az Egyezmény nem nyújtana védelmet vallási alapú üldözés ellen, ha ennek az lenne a feltétele, hogy az érintett – ésszerű vagy egyéb - lépéseket tegyen annak érdekében, hogy kiszolgálja az üldözők kívánságait. A szavakkal és tettekkel való tanúságtétel valójában sok esetben a vallásos meggyőződés lényegével kapcsolatos.

14. Minden egyes kérelmet a maga egyediségében és tényei alapján kell vizsgálni a kérelmező egyéni helyzete alapján. A vizsgálat tárgyává teendő kérdések többek között: a kérelmező egyéni háttere és körülményei, személyes vallásos meggyőződése, vallásos önazonossága és életmódja, mindez milyen jelentőséggel bír a kérelmező életében, a megszorítások hogyan érintik őt személy szerint, személyes szerepe és hozzájárulása vallási szempontból, mindez vajon az üldöző tudomására jutott-e vagy juthat-e, ha igen vezethet-e ez az üldözést megvalósító magatartáshoz/bánásmódhoz. A megalapozott félelem „nem szükségszerűen alapul személyes tapasztalaton”. Mindaz, ami a kérelmező barátaival, rokonaival, a vallási közösség más tagjaival, vagy más hasonló helyzetű személyekkel történt, „jól bizonyíthatja, hogy félelme, miszerint előbb vagy utóbb ő is az üldözés áldozata lett volna, megalapozott.”¹² A pusztán tény, hogy a kérelmező egy meghatározott vallási közösség tagja, az esetek többségében nem elegendő a menekült státusz iránti kérelem megalapozásához. Vannak azonban olyan különleges körülmények, amelyek fennállása esetén a vallási közösséghez tartozás pusztán ténye is elegendő, különösen a származási országban uralkodó általános politikai és vallási helyzet figyelembe vételével, ha ezek az adott vallási közösség tagjainak tényleges biztonsági deficitére utalnak.¹³

b) A vallásszabadság gyakorlását érintő korlátozások vagy szigorítások

15. Az Egyezségokmány 18. cikk (3) bekezdése szól a vallás vagy meggyőződés kinyilvánításának szabadságával kapcsolatos megszorításokról. Ennek értelmében: „A vallás vagy meggyőződés kinyilvánításának szabadságát csak a törvényben megállapított olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek a közbiztonság, a közrend, közegészség, az erkölcs, vagy mások alapvető jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek”. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága szerint: „A korlátozásokat csak olyan célra lehet alkalmazni, amelyre azokat létrehozták, azzal közvetlen összefüggésben és arányosan a specifikus szükséglettel. Maguk a korlátozások nem lehetnek diszkriminatívak és nem is alkalmazhatók diszkriminatívan.”¹⁴ Körültekintő elemzést igényel annak megítélése, hogy az adott korlátozások vagy megszorítások legitimek-e. Vizsgálni kell, hogy mi célból és ténylegesen hogyan alkalmazzák az adott korlátozásokat vagy megszorításokat. A legitim korlátozások, megszorítások körébe tartoznak - egyebek mellett – mindazok az intézkedések, amelyek célja bizonyos bűncselekmények (pl. rituális gyilkosságok) elkövetésének megelőzése, ártalmas tradicionális gyakorlatok, valamint a nemzetközi jogi standardok értelmében a gyermek mindenek fölött álló érdekének elvét sértő vallásos gyakorlatok megelőzése. További indokolt, sőt szükséges korlátozás például a gyűlöletbeszéd büntetőjogi tényállássá nyilvánítása, ideértve azt az esetet is, amikor azt a vallás nevében követik el. Irreleváns, hogy a vallási meggyőződés kifejezésének szabadságát érintő korlátozás vagy megszorítás a kérelmező származási országában a népesség többségének támogatását élvez-e vagy sem, továbbá az is, hogy az adott korlátozás vagy megszorítás a vallásos meggyőződésnek csak közösségben, nyilvánosság előtt történő kifejezésére/gyakorlására vonatkozik-e.

16. Annak meghatározása során, hogy az adott korlátozás vagy megszorítás üldözésnek minősül-e, nem csak a nemzetközi emberi jogi standardokat kell figyelembe venni, beleértve a vallásos meggyőződés kifejezésének jogszerű korlátozásait is, hanem a korlátozás hatókörét és a korlátozás megsértését

¹¹ Lásd még: UNHCR „Nemzetközi védelmi iránymutatás: ‘Meghatározott társadalmi csoporthoz tartozás’ a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi Genfi Egyezmény 1A(2) cikkének és az 1967. évi Jegyzőkönyvnek az összefüggésében” HCR/GIP/02/02, 2002. május 7., 6. pont. Hasonlóképpen, belső menekülési vagy áttelepülési esetekben a kérelmezőtől nem várható el, nem követelhető meg, hogy elnyomja vagy eltitkolja vallásos nézeteit annak érdekében, hogy ezzel elkerülje az üldöztetést a belső menekülési vagy áttelepülési lehetőséget jelentő területen. Lásd: UNHCR „Nemzetközi védelmi iránymutatás: ‘Belső menekülési vagy áttelepülési lehetőség’ a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi Genfi Egyezmény 1A(2) cikkének és az 1967. évi Jegyzőkönyvnek az összefüggésében” HCR/GIP/03/04 2003. július 23., 19. és 25. pontok

¹² UNHCR Kézikönyv – vö. 4. sz. lábjegyzet – 43. pont

¹³ UNHCR Kézikönyv – vö. 4. sz. lábjegyzet – 73. pont

¹⁴ Vö. ENSZ Emberi Jogi Bizottsága, 22. sz. általános észrevételek – lásd 1. sz. lábjegyzet – 8. pont

szankcionáló büntetés súlyosságát is elemezni, értékelni kell. Fontos továbbá az, hogy milyen jelentősége van a vallásgyakorlásnak az adott vallás, illetőleg az adott individuum tekintetében (tehát, hogy központi szerepet tölt-e be vagy sem). Ezen a téren rendkívül körültekintően kell eljárni, mert ami egy kívülálló számára triviálisnak, lényegtelennek tűnhet, az a kérelmező számára esetleg a meggyőződés lényege, legfontosabb eleme. Amennyiben a korlátozás alá eső vallási gyakorlat az egyén számára nem fontos, nem lényeges, bár a vallás szempontjából fontos, további speciális körülmények fennforgása nélkül nagyon kicsi a valószínűsége annak, hogy üldözés jöjjön létre. Ezzel szemben, ha a korlátozással érintett vallásos gyakorlat nem kifejezetten fontos a vallás szempontjából, ám határozottan lényegi a kérelmező szempontjából, üldözést válthat ki lelkiismereti alapon vagy a meggyőződés alapján.

c) Diszkrimináció

17. A vallási üldözésen alapuló kérelmek gyakran hivatkoznak diszkriminációra.¹⁵ Bár a vallási diszkriminációt tiltja a nemzetközi emberi jog, nem valamennyi diszkrimináció éri el a menekült státuszt eredményező üldözés szintjét. A menedékjogi kérelmek vizsgálatakor különbséget kell tenni megkülönböztető bánásmódot eredményező diszkrimináció és üldözésnek minősülő diszkrimináció között. Ez utóbbi akár önmagában, akár több más elemmel együttesen, súlyosan korlátozza a kérelmezőt alapvető emberi jogainak élvezetében, gyakorlásában. Üldözésnek minősülő diszkrimináció egyebek mellett például a súlyos sérelmet okozó megkülönböztetés, mint például a megélhetést érintő lényeges korlátozások (munkavállalás, hozzáférés oktatáshoz és/vagy egészségügyi ellátáshoz). Ez a helyzet például olyankor, amikor gazdasági intézkedések útján egy meghatározott vallási csoport vagy közösség 'gazdasági ellehetetlenítése vagy megsemmisítése' a cél.¹⁶

18. Diszkriminatív jogszabályok önmagukban nem jelentenek feltétlenül üldözést, bár olyan fontos figyelmeztető jelek, amelyek mindenképpen vizsgálatot igényelnek. Ilyen esetben elengedhetetlen annak vizsgálata, hogy miképpen hajtják végre ezeket a jogszabályokat, milyen azok hatása, mert ennek alapján állapítható meg, hogy üldözés fenyeget-e. Hasonlóképpen, a vallásszabadságot biztosító jogszabályok pusztán léte nem jelenti azt, hogy az egyes személyek valóban védelmet élveznek. Igen gyakran a jogszabályok tényleges végrehajtása nem biztosított, tradíciók vagy szokásjog például a gyakorlatban felülírhatja a jogszabályokat.

19. Testet ölthet a diszkrimináció a vallásos hitet vagy meggyőződést érintő korlátozások vagy megszorítások formájában, például büntetés kilátásba helyezése/alkalmazása más hitre való áttérésért (aposztázia), vagy hittérítésért, vagy az adott vallás vallási ünnepeinek, szertartásainak megtartásáért. A vallási csoportok vagy közösségek kötelező regisztrációjának előírása, vagy számukra speciális előírások, szabályok életbe léptetése annak érdekében, hogy a vallásos meggyőződés kifejezését korlátozzák ugyancsak diszkriminatív lehet célját vagy eredményét tekintve. Az ilyen intézkedések akkor jogszerűek, ha azokat „törvény határozza meg, objektívak, ésszerűek, félreérthetetlenek és - következésképpen - nem az a céljuk vagy eredményük, hogy diszkrimináljanak.”¹⁷

d) Erőszakos térítés

20. Egy adott vallásra történő erőszakos (át)térítés súlyos megsértése a gondolat, lelkiismeret és vallásszabadság alapvető emberi jogának és az esetek túlnyomó többségében kielégíti az üldözés objektív követelményét. A kérelmezőnek azonban itt is valószínűsítetnie kell, hogy esetében a félelem szubjektív eleme fennáll: az áttérés számára üldözéssel érne fel. Általánosságban ez a követelmény akkor teljesül, ha a kérelmező egy másfajta vallásos meggyőződést, hitet vagy egyértelmű vallásos önazonosságot vagy életmódot vall magáénak, vagy elhatárolódik minden vallásos hittől, meggyőződéstől vagy közösségtől. Ha a kérelmező semmiféle konkrét vallásos meggyőződést nem vall magáénak (beleértve az ateizmus esetét is), nem azonosul egyértelműen semmiféle vallással vagy vallási közösséggel az áttérést vagy annak veszélyét megelőzően, értékelni kell az áttérés konkrét hatását az egyénre (például az is lehetséges, hogy adott esetben semmiféle személyes kihatása nincs egy ilyen aktusnak az adott egyénre).

e) Meghatározott vallási gyakorlat követésének kötelezővé tétele

¹⁵ Lásd általánosságban az UNHCR Kézikönyv – 4. sz. lábjegyzet – 54-55. pontjait

¹⁶ UNHCR Kézikönyv – 4. sz. lábjegyzet – 54. és 63. pontjai

¹⁷ A vallási szabadság tárgyában kinevezett különleges jelentéstevő (ENSZ) közbenső jelentése, amely az ENSZ Főtitkár „A vallási intolerancia valamennyi formájának kiküszöbölése” című hivatalos feljegyzésének mellékletét képezi, UN doc. A/58/296, 2003. augusztus 19., 134-135. pontok

21. Meghatározott vallási gyakorlat kikényszerítésének számít például olyan kötelező vallásoktatás bevezetése, amely nem kompatibilis a gyermek, vagy szülei vallási meggyőződésével, vallásos önazonosságával vagy életmódjával.¹⁸ Hasonló megítélés alá esik az olyan szabály vagy kötelezés, amely elrendeli a vallásos ünnepeken, alkalmakon, istentiszteleten való részvételt, vagy meghatározott vallási szimbólumra (hűség)eskü tételét. Annak meghatározása során, hogy az adott előírás üldözés-e, körültekintően vizsgálni kell azt a politikát és aktust/aktusokat, amely(ek)nek a csoport és az egyén engedelmeskedni köteles, fel kell mérni, hogy mindezek milyen mértékben állnak ellentétben az adott egyén meggyőződésével, önazonosságával vagy életmódjával, valamint azt, hogy milyenek az engedetlenséget sújtó szankciók. A kötelező engedelmeskedés/követés elvárása üldözésnek minősül, amennyiben az elviselhetetlen, tolerálhatatlan beavatkozást jelent az egyén vallásos meggyőződésébe, vallásos önazonosságába vagy vallásos életmódjába és/vagy amennyiben az engedetlenség aránytalanul súlyos büntetést von maga után.

22. A kötelező engedelmeskedés/követés esetkörébe tartozhat például speciális, vallási indíttatású, vallási doktrínán alapuló büntetőjogi vagy polgári jogi kódexek, törvénykezés bevezetése, melynek alkalmazásával/érvényesítésével az engedetlenségnek számolniuk kell. Amennyiben az ilyen jogszabályok diszkriminatív anyagi jogi, vagy eljárási jogi rendelkezéseket tartalmaznak, különösen, ha eltérő szintű vagy súlyú büntetést helyeznek kilátásba azoknak, akik engedelmeskednek és azok számára, akik nem, ez nagy valószínűséggel üldözésnek minősül. Ha például a jog aránytalanul súlyos büntetést helyez kilátásba jogsértés esetére (például börtönbüntetést blaszfémia – istenkáromlás – esetén, vagy más vallás gyakorlása esetén, vagy halálbüntetést házasságtörés vagy bálványimádás esetén), függetlenül attól, hogy kik számára – az adott vallás követői vagy mások számára is -, ez önmagában üldözésnek minősül. Az ilyen esetek elsősorban ott fordulnak elő, ahol az állam és vallás szétválasztása egyáltalán nem történt meg, esetleg csak részlegesen vagy korlátozottan.

23. Egy meghatározott vallási előírás vagy kódex üldöző jellege, természete nem csak abban nyilvánulhat meg, ha normáit a (kívül álló) engedetlennel szemben alkalmazzák, hanem abban is, ha azt hittestvérek ellen, vagy a csoporton belüli másként gondolkodókkal szemben érvényesítik. A blaszfémiát büntető jogszabályok végrehajtásával például gyakran az azonos vallást követők közötti politikai vitákat kísérik meg elnyomni: ez egyaránt lehet vallási és politikai alapú üldözés.

C. Speciális megfontolások

a) Társadalmi nem

24. Különös figyelmet kell fordítani a társadalmi nem kérdésére a vallási üldözésen alapuló kérelmek esetében, mert a nők a férfiktól eltérő módon szenvedhetnek üldözést, vagy tarthatnak tőle. Öltözködési előírások, mozgásszabadság korlátozás, ártalmas tradicionális praktikák/gyakorlatok, egyenlőtlen vagy diszkriminatív bánásmód, így diszkriminatív jogszabályok és/vagy büntetés lehet releváns ebben az összefüggésben.¹⁹ Bizonyos országokban fiatal lányok vallási feladatként tradicionális rabszolga vagy szexuális szolgáltatásokat kötelesek nyújtani a papság vagy mások számára. Fiatal koruk ellenére korai házasságra kényszeríthetik őket, becsületgyilkosság áldozatai lehetnek a vallás nevében, vagy ugyancsak vallási megfontolások alapján erőszakos nemi megcsonkítás áldozataivá válhatnak. Másokat felajánlanak/feláldoznak az isteneknek, majd ezt követően megvásárolnak egyesek annak reményében, hogy kívánságaik teljesülnek. Bizonyos közösségekben a nőket „boszorkánynak” tekintik, és halálra kövezik, vagy megégetik.²⁰ E praktikák, gyakorlatok lehetnek kulturálisan megtűrtek, elnézettek abban a

¹⁸ Az ilyen intézkedés nagy valószínűséggel sérti a szülő(k) és törvényes gyám(ok) azon szabadságát/jogát, amelyet a Nemzetközi Egyezségokmány 18.cikk (4) bekezdése fogalmaz meg, miszerint a gyermek vallásos és erkölcsi nevelését saját meggyőződésüknek megfelelően biztosítják.

¹⁹ Részletesebben lásd a UNHCR „Nemzetközi védelmi iránymutatás: nemi hovatartozással összefüggő üldözés a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi egyezmény 1A(2) cikkének és az 1967. évi Jegyzőkönyvnek az összefüggésében”, HCR/GIP/02/01, 2002. május 7., különösen a 25-26. pontok

²⁰ Az efféle praktikák és gyakorlatok leírását lásd a nők elleni erőszak, valamint annak okai és következményei tárgykörben kinevezett különleges ENSZ jelentéstevő, Radhika Coomaraswamy jelentésének - „A nők jogainak és a társadalmi nem perspektívájának integrációja a nők elleni erőszak terén”, benyújtva az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága 2001/49. számú határozata alapján, E/CN.4//2002/83, 2002. január 31. – „Nőket érintő ártalmas kulturális gyakorlat a családban” c. fejezetét:

[http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/0/42E7191FAE543562C1256BA7004E963C/\\$File/G0210428.doc?OpenElement](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/0/42E7191FAE543562C1256BA7004E963C/$File/G0210428.doc?OpenElement); valamint „Droits Civils et Politiques et, Notamment: Intolérance Religieuse” Rapport soumis par M. Abdelfattah Amor, Rapporteur special, conformément à la résolution 2001/42 de la Commission des droits de l’homme, Additif: “Étude sur la liberté de religion ou de conviction et la condition de la femme au regard de la religion

közösségekben, ahonnan a kérelmező jön, ami nem változtat ezek üldöző jellegén/természetén. Továbbá, pusztán a miatt is üldözhetnek valakit, hogy házastársa vagy rokonai más vallásúak. Abban az esetben, amikor az állam a kérelmező neme miatt nem képes, vagy nem akar védelmet nyújtani a fent leírt bánásmód ellen, azt nem szabad magánjellegű problémának vagy konfliktusnak tekinteni, hanem a menekült státuszt megalapozó tényként kell kezelni.

b) Lelkiismereti okok miatti szolgálatmegtagadás

25. Számos vallás és vallásos szekta központi ideológiai elemét képezi a katonai szolgálattól való tartózkodás, számos menedékjogot kérő alapítja kérelmét a katonai szolgálat megtagadásának tényére. Azokban az országokban, ahol a katonai szolgálat kötelező, annak megtagadását általában bünteti a jog. Továbbá, attól függetlenül, hogy a katonai szolgálat teljesítése kötelező-e vagy sem, a dezertálás mindig büntetőjogi tényállást képez.²¹

26. Ha a katonai szolgálat teljesítése kötelező, menekült státuszt eredményezhet annak valószínűsítése, hogy a katonai szolgálat megtagadása az adott esetben valós politikai, vallási vagy erkölcsi meggyőződésen alapul, vagy valós lelkiismereti okokon.²² Ilyenkor általában felvetődik a bűnüldözés-üldözés dilemmája. A bűnüldözés és a büntetés, amennyiben azok általánosan alkalmazott jogszabályokon alapulnak, általában nem minősül üldözésnek, bár vannak fontos kivételek. Lelkiismereti okok miatti szolgálatmegtagadás esetén az általános alkalmazásra szánt jogszabály vagy törvény bizonyos körülmények között üldöző jellegű lehet akkor, ha például különbözőképpen érinti az egyes társadalmi csoportokat, ha diszkriminatív módon alkalmazzák, ha a büntetés önmagában túlzott vagy aránytalanul súlyos, vagy ha az egyéntől ésszerűen nem várható el a katonai szolgálat teljesítése valós vallási meggyőződése vagy hite miatt. Amennyiben van alternatív katonai szolgálatra lehetőség, például közösségi célú munkavégzés, általában nem áll meg a menekült státusz iránti kérelem. Ugyanakkor a civil szolgálat, például közösségi munkavégzés lehet annyira aránytalanul hosszú vagy terhes, hogy valójában büntetés jelleget ölt, illetőleg olyan természetű, amely vitathatatlanul sérti a kérelmező vallásos érzületét, meggyőződését. Sikeres lehet a menekült státusz iránti kérelem olyankor is, amikor a kérelmező valószínűsíteni tudja, hogy megalapozott féltelme nem a szolgálatmegtagadást sújtó rendkívül súlyos büntetés miatt, hanem a szolgálatmegtagadással kapcsolatos egyéb súlyos diszkrimináció, erőszak vagy zaklatás miatt (például katonák, helyi hatóságok vagy szomszédok által) áll fenn.

III. ELJÁRÁSI KÉRDÉSEK

a) Általános

27. Az alábbiakban néhány olyan kérdést vizsgálunk meg közelebbről, amelyek a vallási üldözésen alapuló kérelmek esetében különös relevanciával bírnak:

- b) A vallásos gyakorlat, tradíciók és hitek lehetnek igen komplexek és különbözhetnek még az azonos valláson belül is csoportról csoportra, szektáról szektára, országról országra, vagy régióról régióra. Ezért rendkívül fontos, hogy megbízható, pontos, naprakész és ország- illetve régió-specifikus, valamint csoport- vagy szekta-specifikus információ álljon rendelkezésre.
- c) A vallási üldözésen alapuló kérelmek elbírálása során a döntéshozó számára igen nagy segítséget jelenthet, ha rendelkezésre áll olyan független szakértői szakismeret, szakértelem, amely kifejezetten arra az országra, régióra és kontextusra *specializálódott*, amellyel az adott kérelem kapcsolatos. Hasonló segítséget jelenthet továbbá az adott vallás vagy hit egy másik hívőjének alátámasztó, megerősítő tanúvallomása.
- d) A döntéshozó legyen tárgyilagos, ne vonjon le következtetéseket pusztán saját ismeretei, tapasztalatai alapján még akkor sem, ha ő és a kérelmező azonos vallás követői. Hasonlóképpen kerülendő általános jellegű feltételezések alkalmazása bármely vallásról.
- e) Az a döntéshozó, aki vallási alapú kérelmekkel foglalkozik, legyen tudatában a vallás és a társadalmi nem, faj, etnikum, kulturális normák, önazonosság, életmód és más tényezők közötti természetes kölcsönhatásnak.

et des traditions”, E/CN.4/2002/73/Add.2, 2002. április 5., megtalálható (kizárólag francia nyelven): <http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/2848af408d01ec0ac1256609004e770b/9fa99a4d3f9eade5c1256b9e00510d71?OpenDocument&Highlight=2,E%2FCN.4%2F2002%2F73%2FAdd.2> .

²¹ Lásd a kérdésről általánosan az UNHCR Kézikönyv – 4. sz. lábjegyzet – 167-174. pontjait

²² UNHCR Kézikönyv – 4. sz. lábjegyzet – 170. pont

- f) A döntéshozó és a tolmács kiválasztásánál körültekintően kell eljárni, szem előtt tartva mindazokat a kulturális, vallási és társadalmi nemi szempontokat, amelyek hátráltathatják a nyílt, közvetlen kommunikációt.²³
- g) A döntéshozó legyen tudatában annak, hogy nem egyszer a tolmács ellenséges módon viszonyul a kérelmezőhöz azért, mert ő is az adott vallást/hitet követi vagy éppen nem azt a vallást/hitet követi, esetleg potenciálisan épp attól tart, amitől a kérelmező is és ez hátrányosan befolyásolhatja azt, ahogyan dolgozik, amit mond. Továbbá, itt fokozottan érvényes az, ami egyébként a menekült státusz meghatározási eljárásban általában: a tolmácsnak igen járatosnak kell lennie a releváns terminológiában.

h) Szavahihetőség

28. A szavahihetőség kérdése centrális szerepet játszik vallási alapú kérelmek megvizsgálása esetén. Sok esetben hasznosnak bizonyul, ha a döntéshozó előre összeírja azokat a pontokat, amelyekre mindenképpen ki kell térnie a meghallgatás során annak érdekében, hogy aprólékosan megvizsgálja, tesztelje a kérelmező vallással kapcsolatos nézeteit, ismereteit, azonban ez nem minden esetben szükséges, hasznos vagy kívánatos. A teszteket, amelyekkel a kérelmező ismereteit és nézeteit vizsgáljuk, mindig az adott kérelmező egyéni körülményeihez igazítva kell alkalmazni, különösen igaz ez a vallási ismeretekre, amelyek az adott egyén szociális, gazdasági helyzete vagy iskolázottsága mértékétől és minőségétől függenek, valamint életkorától és nemétől.

29. Tapasztalatok azt mutatják, fontos, hogy legyen egy elbeszélő, narratív típusú rész a meghallgatás során. Egyebek mellett nyitott (kifejtős) kérdések segítségével tegyük lehetővé, hogy a kérelmező saját szavaival mondja, magyarázza el mit jelent számára az a vallás és annak gyakorlása, amelynek követője (vagy amelynek követésétől azért tartózkodott, mert félt az üldözéstől), valamint beszéljen szabadon minden egyéb olyan tényezőről, amely relevanciával bírhat az üldöztetését (vagy lehetséges üldöztetését) megalapozó ok tekintetében. Információt lehet gyűjteni, például a kérelmező vallásos tapasztalataival kapcsolatban, megkérve, hogy részletesen írja le miként vált az adott vallás követőjévé, milyen körülmények vezettek ehhez, hol és miként történik az istentisztelet, vagy a rituálék, amelyekben személyesen részt vett, számára személy szerint mit jelent a vallás, valamint melyek annak központi értékei. Előfordulhat például, hogy a kérelmező nem tudja felsorolni a tízparancsolatot, vagy a tizenkét imámot, de a vallás alapelveit és alapértékeit általánosságban ismeri. Az esetek többségében hasznosabb és helyesebb, sok esetben szükséges is, a kérelmezőt inkább vallásos önazonosságáról és életmódjáról kérdezni, mint ismereteiről. Fontos tudatában lenni annak, hogy a kérelmező ismeretei az adott vallásról nem feltétlenül állnak összhangban a meggyőződés mélységével.

30. Amint azt a 9. pontban jeleztük, vallási alapú üldözés akkor is fenyegethet valakit, ha csak csekély ismerete van az adott vallásról, esetleg nem is ismeri annak alapelveit, alapértékeit és gyakorlatát. Az ismeret hiányára magyarázatot lelhetünk bizonyos esetekben, ha az adott földrajzi terület vagy régió vallásgyakorlásának sajátosságait alaposan megvizsgáljuk, vagy ha közelebb kerülünk a kérelmező esetét meghatározó szubjektív és személyes elemekhez, aspektusokhoz. Példának okáért sújthatja olyan súlyos, szigorú korlátozás az adott vallást az adott társadalomban, hogy nagy nehézségekbe ütközik a vallás tanulmányozása és gyakorlása. Még ha lehetséges is a vallási oktatás egy adott elnyomó közegben, előfordulhat, hogy a kérelmező nem kvalifikált oktatótól tanult. A nők hozzáférése a vallásos iskolákhoz, tanulmányokhoz különösen korlátozott, bizonyos társadalmakban gyakorlatilag lehetetlen. A földrajzi értelemben kieső, távoli települések, közösségek lakói és tagjai követhetnek egy adott vallást, amelyért őket üldözés veszélye fenyegeti, ugyanakkor csekély ismereteik lehetnek az adott vallás formális gyakorlásáról. Idővel egyes közösségek kialakíthatnak olyan sajátos vallási gyakorlatot, vagy hitet, amely a helyi szükségletekre épül, azokat elégíti ki, vagy vegyíti azokat a tradicionális gyakorlattal és értékekkel. Ez utóbbi elsősorban olyankor fordul elő, amikor az adott vallást hosszú idő óta követi az adott közösség, ezért az szilárd tradíciókon alapul. A kérelmező nem feltétlenül tudja megkülönböztetni az általa gyakorolt vallás keresztény és animista elemeit, például.

31. Attól, aki az adott vallásba beleszületett, de azt ténylegesen kevéssé gyakorolta, nem várható el az adott vallás formális ismerete. Semmiféle konkrét ismeret nem várható el attól, akiről az üldöző feltételezi, hogy az adott vallás követője, illetve neki tulajdonítja ezt a ténytet (bár a helyzet valójában nem ez).

²³ Lásd még: UNHCR: „Nemzetközi védelmi iránymutatás: nemi hovatartozással összefüggő üldözés...”, lásd a 19. sz. lábjegyzetet

32. Nagyobb tudásanyag, több ismeret várható el olyankor, amikor a kérelmező azt állítja magáról, hogy vallási vezető, vagy hogy érdemi/kiadós vallási tanulmányokat folytatott. Ez utóbbi esetben nem feltétel az, hogy a képzés, tanítás valamiféle tárgyilagosan tesztelt standardoknak teljességgel megfeleljen, miután az ilyen jellegű képzés régióról régióra, országról országra változik. Ugyanakkor annak tisztázása fontos, hogy mi az adott oktatás szerepe, jelentősége és hogy bizonyos vallásos gyakorlatoknak, rituáléknak mi a jelentősége az adott vallás összefüggésében. Még vallási értelemben magasan képzett személyek esetében is előfordulhat, hogy ismereteik hiányosak a komplexebb, formálisabb vagy rejtettebb, homályosabb természetű tanításokról.

33. További, vagy folytatólagos meghallgatások lehetnek szükségesek akkor, ha a kérelmező egyes állításai ellentétben vannak saját korábbi állításaival, vagy a kérdéses földrajzi területnek vagy régióknak az adott vallás más követőinek vagy hívőinek a vallási gyakorlattal kapcsolatos általános értelmezésével. A kérelmezőnek minden esetben lehetőséget kell biztosítani arra, hogy magyarázatot adhasson az előadásában felfedezett bárminemű ellentmondásra és következetlenségre.

i) Az ország elhagyását követő konverzió

34. Ha az adott személy a származási ország elhagyását követően tér át egy adott vallásra, ez a tény *sur place* kérelmet keletkeztethet.²⁴ Ebben a helyzetben általában felmerül a szavahihetőség kérdése és alapos vizsgálatot igényelnek az áttérés körülményei és valóságai. Szükség lehet arra, hogy a döntéshozó az alábbi kérdéseket értékelje: a származási országban követett vallási meggyőződés és a mostani közötti kapcsolat és annak természete, a származási országban követett vallástól való eltávolodás oka, például annak a társadalmi nemi kérdések vagy a szexuális orientáció kérdésében képviselt álláspontja miatt, hogyan szerzett tudomást a kérelmező az új vallásról a menedéket nyújtó országban, ezen új vallás tekintetében szerzett tapasztalatai, mentális állapota és az új vallásban való részvételét és tagságát alátámasztó, megerősítő bizonyítékok.

35. Mind a menedéket nyújtó országban uralkodó speciális körülmények, mind pedig a kérelmező speciális esete további, esetleg másfajta vizsgálatokat tehet indokoltá. Ha például a menedéket nyújtó országban szisztematikus, szervezett (át)térítés tapasztalható egy adott helyi vallási közösség részéről annak érdekében, hogy az áttelepülés kilátásai javuljanak és/vagy ahol a kérelmezők felkészítése vagy tanítása bevett gyakorlat, pusztán a vallással kapcsolatos ismeretek tesztelése korlátozott értékű. Ehelyett a meghallgatást végző tegyen fel inkább nyitott (kifejtős) kérdéseket és próbálja kideríteni, milyen megfontolások vezették a kérelmezőt az áttérésre és az milyen hatással van az életére. Azt is meg kell vizsgálni, hogy visszatérés esetén megalapozott lenne-e a félelme az Egyezményben meghatározott okok miatt. Ennek érdekében ellenőrizni kell azt, hogy a származási ország hatóságai tudomást szerezhettek-e az áttérésről, és ha igen, azt hogyan értékelnék.²⁵ Részletes származási ország információ szükséges annak meghatározására, hogy az üldözéstől való félelem objektíve megalapozott-e.

36. Az ún. „önkiszolgáló” akciók vagy tevékenységek általában nem keletkeztetnek az Egyezmény alapján üldözéstől való megalapozott félelmet, amennyiben mindenki számára nyilvánvaló az ilyen tevékenység opportunista természete, beleértve a hatóságokat is, feltéve hogy visszatérés esetén a kérelmezőt nem érnék súlyos retorziók. Minden esetben meg kell vizsgálni a származási országba való visszatérés esetleges következményeit és bármely olyan súlyos potenciális sérelmet, amely a menekült státuszt vagy a kiegészítő védelem odaítélését indokolhatja. Abban az esetben, ha bizonyítást nyer, hogy a kérelem „önkiszolgáló” akción alapul, ám a kérelmező félelme megalapozott a visszatéréssel kapcsolatban, a nemzetközi védelem biztosítása indokolt. Ha az akció opportunista természete teljesen nyilvánvaló, ezt a tényt megfelelő súllyal lehet figyelembe venni az adott esetben a tartós megoldás kiválasztásakor, valamint például annak eldöntésekor, hogy milyen tartózkodási engedélyt kapjon az adott személy.

Fordítás: Hrivnák Andrea

Lektorálás: dr. Ambrus Ágnes

²⁴ Ilyen kérelem akkor keletkezhet például, ha a kérelmező házastársa más vallású a befogadó országban, vagy a gyermekeinek más fajta vallási neveltetést biztosít és a származási ország e tény alapján üldöznék.

²⁵ Lásd: UNHCR Kézikönyv – 4. sz. lábjegyzet – 90. pont